

”Mätningen visade att barnet mår sämre efter insatsen”

Ingela Furenbäck, Kerstin Arnesson

Ingela Furenbäck, lektor socialt arbete, Nationellt Kompetenscentrum Anhöriga, Linnéuniversitetet Kalmar. E-post: Ingela.furenback@lnu.se

Kerstin Arnesson, docent, lektor socialt arbete, Linnéuniversitetet Kalmar. E-post: kerstin.arnesson@lnu.se

I föreliggande artikel är syftet att fördjupa förståelsen för de utmaningar och möjligheter som implementering av systematisk uppföljning kan medföra inom socialt arbete. Systematisk uppföljning är ett exempel på statlig kunskapsstyrning som senare årtionde succesivt införts och präglat socialt arbete. Empiriska materialet är hämtat från ett nationellt utvecklings- och forskningsprojekt som genomfördes under 2014 – 2016 i Sverige, där syftet var att stödja implementeringen av systematisk uppföljning av insatser riktade till barn som anhöriga. Metodologiskt tillämpas den skandinaviska modellen för deltagarbaserad aktionsforskning. Resultatet visar att arbetet präglades av osäkerhet och att det förekom två parallella system för uppföljning, ett formellt och ett informellt. Uppföljningssystemen styrdes utifrån olika konkurrerande institutionella logiker. Implementeringen främjades genom att synliggöra båda uppföljningssystemen och hantera logikkonflikten.

The purpose is to deepen the understanding of the challenges and possibilities that the implementation of systematic follow-ups can entail in social work. The systematic follow-up is an example of public knowledge governance. The empirical material is retrieved from a research project in Sweden, in the years 2014 – 2016, where the purpose was to support the implementation of systematic follow-ups of work directed at children in their capacity of relatives. Methodologically, the Scandinavian model is applied for participatory action research. The result shows that the work is characterized by uncertainty and that two systems of follow-ups existed. The follow-up systems were directed from different competing institutional logics.

Introduktion

Artikeln syftar på att utifrån en kvalitativ ansats fördjupa förståelsen för de utmaningar och möjligheter som implementeringen av systematisk uppföljning kan medföra. Fokus riktas mot socialarbetarens arbete och perspektiv.

Socialstyrelsen rekommenderar att socialtjänsten implementerar systematisk uppföljning för att säkra och utveckla insatsers kvalitet. Systematisk uppföljning innebär dokumentation av klientens bakgrund, insatsens utförande, klientens upplevelser och resultatet av insatsen (Socialstyrelsen, 2014). Systematisk uppföljning kan ses som en del av den statliga kunskapsstyrningen, vilken innebär att staten förstärker styrningen av praktiken, exempelvis genom resultatmätningar och nationella riktlinjer (SOU 2012:33). Målet är att utveckla evidensbaserad praktik, (EBP), där insatser till brukare har hög kvalitet, är likvärda, baseras på vetenskaplig grund och därmed bästa tillgängliga kunskap (SFS, 2015:155).

Införandet av systematisk uppföljning kan hänföras till att socialt arbete, i likhet med den svenska offentliga sektorn, under de senaste årtionden har influerats av New Public Management (NPM) (Blomberg, 2004; Hasenfeld, 2010; Karlsson, 2017). Utvecklingen innebär en kunskapsstyrning mot EBP med riktlinjer, handlingsplaner, manualbaserade metoder, ökade krav på dokumentation och redovisningar (Agevall, m.fl. 2017).

Kritiker hävdar dock att kunskapsstyrningen inte når målet utan endast blir en fråga om implementering av tekniker, standardiserade metoder och manualer (Dellgran, 2018). Även införandet av EBP har mött kritik utifrån att det inte överensstämmer med det sociala arbetets kontextuella omständigheter (Eliasson, 2014; Oscarsson, 2013) och att de primära målen för verksamheten kommit bortom rationaliseringssträvanden och ekonomiska mål (Grape, m.fl. 2006; Hasselbladh, et al. 2008; Lauri, 2016). Socialt arbete beskrivs som komplext, att insatser behöver praktisk relevans samt att arbetet bygger på autonoma professionella socialarbetare med handlingsutrymme (Bohlin & Sager, 2011; Rexvid, 2016). Kritikerna mot kunskapsstyrningen framhåller att det istället krävs ett nytänkande inom socialt arbete där socionomen blir en kraft i förändringsarbetet (Bergman m.fl. 2011; Dahlstedt & Lalander, 2018).

Teoretiska utgångspunkter

För att fördjupa förståelsen för implementeringen av systematisk uppföljning anläggs ett nyinstitutionellt perspektiv (jfr Alm, 2015; Avby, 2015). Ett av perspektivets bärande begrepp är organisatoriskt fält, som i denna studie representerar av socialt arbete (jfr. Grape, m.fl. 2006; Johansson, 2011). Inom fältet pågår påtryckningsprocesser och en strävan efter likriktning eftersom organisationer

som avviker från fältets ideal riskerar sin överlevnad, så kallade mimetisk isomorfism. Det finns även en strävan mot professionalisering, specialisering och standardisering av arbetsprocesser så kallade normativ isomorfism (DiMaggio & Powell, 1991).

Inom det organisatoriska fält finns det instituenta logiker som styr professionellt arbete och därmed skeenden och utveckling (Johansson m.fl 2011; Scott, 2008). Evetts (2010) har identifierat två samtida parallella institutionella logiker; organisationsprofessionalismens och yrkesprofessionalismens. Organisationsprofessionalismens logik karaktäriseras av byråkrati, standardisering, hierarki, målstyrning och kontroll över de anställda. Yrkesprofessionalismens logik utmärks av tillit, mellan olika aktör exempelvis medarbetare och ledning samt tillit till professionens förmåga att styra arbetet och använda handlingsutrymmet. Parallella logiker inom samma fält kan leda till logikkonflikt (Johansson, 2011) medan en medvetenhet om olika intresse och logiker kan främja utvecklingsarbete (Dellve m.fl. 2016).

Metod och material

Det empiriska materialet är hämtat från ett nationellt utvecklings- och forskningsprojekt som genomfördes under åren 2014 – 2016 i Sverige. Syftet var att stödja implementeringen av systematisk uppföljning av insatser riktade till barn som anhöriga. I projektet tillämpades den skandinaviska modellen för deltagarbaserad aktionsforskning där material genererades för forskningsstudien. Centralt var den samskapande dialogen mellan insiders (respondenterna), och outsiders (forskaren) (jfr. Elden & Levin, 1991; Furenbäck, 2012). Sju svenska kommuner deltog med sammanlagt 18 barngruppsledare och fem arbetsledare/enhetschefer. Empirin samlades in genom dialoger, men även genom tematiska gruppintervjuer alternativt individuella intervjuer (jfr. Cohen et.al 2017; Patton, 2015). Analysarbetet innebar en alternering mellan empiriskt material och teoretiskt perspektiv (Alvesson & Sköldberg, 2017). Materialet innehöll enbart uppgifter om offentligt arbete som behandlades konfidentiellt och enbart i forskningssyfte.

Resultat

Studiens kontext – gruppverksamheter för barn

Gruppverksamheterna vände sig till barn i familjer där förälder drabbats av fysisk-psykisk ohälsa eller hade en beroendeproblematik. Grupperna var indelade utifrån barnets ålder och familjernas bakgrundproblematik. Centralt var samarbetet med barnets föräldrar. Barngruppsledarna var socionomer, socialpedagoger, arbetsterapeut eller pedagoger och flera av dem hade även vidareutbildning utifrån en specifik gruppverksamhetsmetod. De arbetade i par. Vissa

kommuner hade manualbaserade gruppverksamhetsmetoder medan andra använde mixade eller egenutvecklade manualer. Grundstruktur var ett visst antal gruppträffar med regelbundna tider och bestämda teman. Samtalet i gruppen var det primära men även fysiska aktiviteter förekom. Flexibilitet framhölls som viktigt, vilket innebar att aktiviteterna anpassades efter målgrupp och situation. Metodmanualerna följdes därmed inte strikt utan fungerade som ett stöd.

Barngruppsledarna betonade att gruppverksamheterna var en stödsats och inte behandling och att målen var att barnen skulle få möjlighet att träffas, samtala och leka med andra barn i liknande familjesituation. Samtidigt framkom att insatsen innebar att barnet avlastades från skuld och skam, började prata om problemen i familjen exempelvis missbruk, uttryckte egna behov, tog större plats i familjen och i skolan samt började leka. Mål som kan tolkas ha en mer behandlande karaktär.

Informellt och formellt system för uppföljning

Resultatet visar att två system för uppföljning användes parallellt. Ett öppet uttalat formellt med enkäter och intervjuer och ett mer outtalat och dolt informellt med observationer och vardagliga samtal under arbetsprocessen. Det formella avsågs att utvecklas och användas medan det informella var något som de planerade att använda ”*för sig själva*”.

För det formella systemet hade vissa kommuner utvecklat egna enkäter, där fokus var barnets upplevelser av insatsen och inte resultatet. Andra använde standardiserade validerade enkäter, vilket kändes som osäkert, eftersom de sällan var anpassade efter gruppverksamhetens målgrupp eller verksamhet. En annan svårighet var att barn som anhöriga kunde svara positivt kring sin situation trots att barnet levde under utsatthet. Förklaringen som gruppledarna angav var att barnet inte ville påtala brister eftersom de inte ville vara till besvär och att de ”*tar sin vardag för given*”. Det fanns även en risk att barnet svarade positivt före insatsen och negativt efter insatsen. Barngruppsledare uttrycker det så här:

”Det var just det vi såg i x-stad, vissa mätningar, före och efter mätningar, att det var sämre resultat efter, men det egentligen var bättre (barngruppsledare).”

Citatet visar att barngruppsledaren visste att barnet mår bättre efter insatsen med förklaringen var att insatsen stöttade barnets förmåga att uttrycka egna behov. Bedömningen byggde på dokumenterade samtal med barn och föräldrar samt observationer av barnets kroppshållning, uttryck och samspel med andra barn och/eller föräldrar.

Det informella systemet användes framförallt för dem själva, dolt för andra. Motivet var att det saknade legitimitet i omvärlden. Barngruppsledarna hade

tillit till det informella systemet och det användes för bedömningar av insatsen samt barnets utveckling och psykiska hälsa. Båda systemen användes parallellt och jämfördes med varandra som en form av validering. När resultaten överensstämde skapades trygghet hos barngruppsledarna.

Vid implementeringen av systematisk uppföljning uppgav barngruppsledarna att de redan visste att barngruppsverksamheten fungerade bra men att de ändå ville implementera socialstyrelsens modell för systematisk uppföljning (Socialstyrelsen, 2014). En utmaning som uppstod var, vad som skulle följas upp och vilka instrument som skulle användas eftersom det var oklart vilka mål gruppverksamheten hade. En annan utmaning var att det fanns två parallella system för uppföljning.

Slutsatser

De viktigaste slutsatserna är att de utmaningar och möjligheter som implementering av systematisk uppföljning innebär kan förstås utifrån begreppen logikkonflikt och osäkerhet.

Logikkonflikt

Användandet av de parallella systemen för uppföljning, det formella och det informella kan härledas till den organisationsprofessionella logiken och den professionella logiken (se tabell 1). Det formella systemet har utvecklats utifrån påtryckningar utanför det organisatoriska fältet, vilket karakteriseras av formalitet, standardisering, validerande instrument, transparens och kontroll över fältet (jfr. Dahlstedt & Lalander, 2018; Evetts, 2010). Det informella systemet har utvecklats av aktörerna inom fältet och det karaktäriseras av en kunskapssyn som utgår från professionens förmåga, ha egenkontroll och handlingsutrymme (jfr. Evetts, 2010). Basen är professionens kunskap, vetande, tillvaratagande av erfarenhet och en hög grad av tillit.

Användandet av de två parallella uppföljningssystem illustrerar en pågående logikkonflikt. En konflikt som hölls osynlig eftersom det informella systemet inte var offentligt utan hölls dolt (jfr. Bohlin & Sager 2011; Johansson, 2011; Rexvid, 2016). Inledningsvis vidhölls att uppföljning genomfördes utifrån det formella systemet men succesivt framkom att även ett informellt system användes. Det informella systemet kan relateras till socialarbetarens vilja att utgå från yrkesprofessionalismens logik samtidigt som de genom det formella systemet sökte stöd i organisationsprofessionalismens logik. Det innebar att det formella systemet för uppföljning utvecklades samtidigt som det informella systemet fanns kvar. Systemen användes parallellt för att kunna värdera och säkerställa att gruppverksamheten var en insats med god kvalitet. Valet att nyttja båda systemen parallellt har

Tabell 1. Två parallella system för uppföljning

	Formell	Informell
Logik	Organisations professionalismens	Yrkesprofessionalismens
Form	Synligt - Systematisk (bestämt när och hur)	Dolt - Ostrukturerat (fångar ögonblick och material i stunden)
Insamlings metod	Enkäter och strukturerade intervjuer	Vardagliga samtal och observationer
Dokumentation	Pappersformat men strävar efter digitalisering	Arbetsmaterial och anteckningar
Materialets innehåll	Huvudsakligen upplevelser av insatsen	Resultat och upplevelser av insatsen
Analysnivå	Gruppenivå	Individnivå
Främsta syfte	Transparens, generalisering	Följa enskilda barns utveckling
När	Efter gruppverksamheten	Pågående under genomförandet av gruppverksamheten
Ursprung	Utifrån	Inifrån
Kontroll	Utifrån	Inifrån

stöd i Axbergs studier, vilken visar att standardiserade bedömningsinstrument aldrig kan ersätta den professionella bedömningen (Axberg, 2014).

Osäkerhet kontra säkerhet

I analysen framträder en känsla av osäkerhet i relation till genomförandet av gruppverksamheten exempelvis brist på mål, gruppverksamhetens betydelse för barnet och vad som kunde utvärderas och mätas. Det framkom att det inte gick att använda exakta handlingsstrategier i form av strikta manualer vid genomförandet av gruppverksamheten utan att det var viktigt att anpassa innehållet efter barnet och situationen. Känslan av osäkerhet kan förstås utifrån påtryckningar om användandet av manualer, mätbara mål och standardiseringar medan socialarbetaren framhöll att verksamheten måste vara flexibel och att relationen är kärnan vid genomförandet (jfr. Agevall, m.fl. 2017; Eliasson 2014; Hasenfeld, 2010; Morén, 1996; Oscarsson, 2013).

Även den beskrivna logikkonflikten bidrog till känslan av osäkerhet. Vid användningen av det formella systemet uppstod en konflikt utifrån att det upp-

fattades för standardiserat, snävt, inte anpassat efter gruppverksamheten samt att resultatet kunde vara missvisande. Det informella systemet användes därför parallellt. Socialarbetarna upplevde dock att det informella systemet saknade legitimitet, systematik och det bedömdes inte som ett system för uppföljning. Varken det formella eller det informella systemet var därmed enkom hållbara för uppföljning. Socialarbetarna ville implementera systematisk uppföljning och standardisering av uppföljningsprocessen, vilket kan förstås utifrån begreppet mimetisk isomorfism. Det fanns en vilja att efterlikna verksamheter med hög status, vilka hade följt socialstyrelsens rekommendationer. Det kan även antas att det fanns en strävan mot professionalisering och specialisering i likhet med en påverkan i enlighet med normativ isomorfism.

Implikationer för praktiken

Den statliga kunskapsstyrningen bidrar med flera möjligheter i form av högre kvalitet, likvärdighet och evidensbaserade insatser. Studien visar även att styrningen kan bidra till att socialarbetarens känsla av osäkerhet minskar. Artikelns första implikation är att om den statliga styrningen ska nå avsedd effekt måste logikkonflikten användas konstruktivt så att nya logiker utvecklas, vilket innebär att de båda logikerna erkänns och synliggörs (jfr. Johansson, 2011; Reay & Hinings, 2009).

Figuren illustrerar de båda logikerna inom ett organisatoriskt fält samt hur säkerhet kontra osäkerhet präglar fältet i relation till olika positioner. Det innebär

Figur 1. Kompletterande logiker generera säkerhet

att om endast en logik existerar förstärks osäkerheten. Är positionen däremot någonstans i mitten av figuren, där det finns en relation till båda logikerna, är säkerheten starkare. Utgångspunkten är antagandet att kvalificerat socialt arbete grundas på yrkesprofessionalismens logik genom den professionelles förmåga att kvalitetsmärka sitt arbete utifrån kunskap och erfarenhet samt att arbetet innehåller en viss grad av handlingsfrihet. Samtidigt som den organisationsprofessionella logiken, som den statliga kunskapsstyrningen påvisar, borgar för transparens. Med andra ord att det är kunskap och beprövade metoder som styr verksamheten och att insatserna har god kvalitet. Samexistens innebär att professionens kunskap och erfarenheter synliggörs vid såväl utveckling, som vid implementering av systematisk uppföljning. Risken är annars att uppföljningsmetoder som används förblir osynliga och att den systematiska uppföljningen inte används i avsedd utformning.

Slutligen är en implikation att osäkerhet och säkerhet är ”*två sidor av samma mynt*”. Socialt arbete behöver vara transparent och utveckla säker kunskap om insatsers resultat så att socialarbetaren känner säkerhet i sitt arbete, men osäkerheten fungerar samtidigt som en drivkraft i den pågående processen mot mer säkerhet och evidensbaserad praktik. Utmaningarna i statlig kunskapsstyrning handlar således till stor del om att acceptera osäkerheten som en förutsättning samtidigt som strävan är att skapa mer säkerhet, med andra ord skapa en säkerhet i osäkerheten.

Referenser

- Agevall, L., Jonnergård, K., & Krantz, J. (2017). *Frihet under ansvar eller ansvar under tillsyn. Om dokumentstyrning av professioner*. Växjö: Linnaeus University press.
- Alm, M. (2015). *När kunskap ska styra: Om organisatoriska och professionella villkor för kunskapsstyrning inom missbruksvården*. Diss. Institutionen för pedagogik. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Alvesson, M., & Skoldberg, K. (2017). *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Avby, G. (2015). *Evidence in practice: On knowledge use and learning in social work*. Diss. Department of Behavioural Sciences and Learning. Linköping: Linköping University.
- Axberg, U. (2014). *Metoder för systematisk uppföljning av insatser riktade till barn, unga och familjer. Kartläggning och diskussionsunderlag*: FoU i Väst/Göteborgsregionens kommunalförbund.
- Bergmark, A., Bergmark, Å., & Lundström, T. (2011). *Evidensbaserat socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Blomberg, S. (2004). *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen*. Diss. Socialhögskolan. Lund: Lunds universitet.
- Bohlin, I., & Sager, M. (2011). *Evidensens många ansikten: evidensbaserad praktik i praktiken*. Lund: Arkiv.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2017). *Research Methods in Education*. London and New York: Routledge.
- Dahlstedt, M., & Lalander, P. (Red.), (2018). *Manifest – för socialt arbete i tiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Dellgran, P. (2018). *Forskningens roll i den statliga kunskapsstyrningens tid*. I Dahlstedt, M., & Lalander, Ph. (red.), (2018). *Manifest – för ett socialt arbetet i tiden*. Lund: Studentlitteratur.

forskning och teori

- Dellve, L., Andreasson, J., Eriksson, A., Strömberg, M., & Williamsson, A. (2016). *Nyorientering av svensk sjukvård: Verksamhetsstjänande implementeringslogiker bygger mer hållbart engagemang och utveckling - i praktiken*. Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm Högskolan i Borås.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (eds.) (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Elden, M., & Levin, M. (1991). Cogenerative Learning: Bringing Participation into Action Research. In: Whyte, W. F. (eds.) *Participatory Action Research*, (pp.127-142). London: SAGE.
- Eliasson, B. (2014). *Social work approaching evidence-based practice: rethinking social work*. Diss. Social Work Approaching Evidence-Based Practice Rethinking Social Work. Luleå: Luleå University of Technology.
- Evetts, J. (2010). Reconnecting professional occupations with professional organizations: risk and opportunities. In L. Svensson & J. Evetts (eds.), *Sociology of professions: Continental and Anglo-saxon traditions*. Göteborg: Daidalos. S. 123-144.
- Furenbäck, I. (2012). *Utveckling av samverkan: ett deltagarorienterat aktionsforskningsprojekt inom hälso- och sjukvård*. Diss. Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap. Göteborg: Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap.
- Grape, O., Blom, B., & Johansson, R. (Red.) (2001). *Organisation och omvärld - nyinstitutionell analys av människo-behandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Hasselbladh, H., Bejerot, E., & Gustafsson, R. Å. (2008). *Bortom new public management: Institutionell transformation i svensk sjukvård*. Lund: Academia adacta.
- Hasenfeld, Y. (2010). *Human Services as Complex Organizations*. New York: SAGE.
- Johansson, H., Kassman, A., & Scaramuzzino, R. (2011). *Staten och det civila samhällets organisationer i ett förändrigt välfärdssamhälle: Perspektiv på en överenskommelse*. Överenskommelsen. https://dspace.mah.se/bitstream/handle/2043/12796/staten_och_det_civila_samh%6E4llets_organisationer.pdf?sequence=2 (Hämtad: 2017-05-01)
- Johansson, S. (2011). *Rätt, makt och institutionell förändring. En kritisk analys av myndigheters samverkan i barnhus*. Diss. Rättssociologiska institutionen. Lund: Lunds universitet.
- Karlsson, T. (2017). *New Public Management. Ett nyliberalt 90-talsfenomen*. Lund: Studentlitteratur.
- Lauri, M. (2016) *Narratives of governing: rationalization, responsibility and resistance in social work*. Diss. Department of Political Science. Umeå: Umeå University.
- Morén, S. (1996). *Att utvärdera socialt arbete*. Stockholm: Publica.
- Oscarsson, L. (2013). Evidensbaserad praktik. I praktiken- från en metodfokuserat till ett kontextbaserat socialt arbete. *Socionomen*, 3: 13-16.
- Patton, M.Q. (2015). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, Calif: Sage Publications.
- Reay, T., & Hinings C. R. (2009). Managing the rivalry of competing institutional logics. *Organization Studies*, 30(6): 629-652.
- Rexvid, D. (2016). *Professionsutövning och kunskapsstyrning: en jämförelse av socialarbetare och allmänläkares klientarbete*. Diss. Department of Social Work. Umeå: Umeå universitet.
- Scott, W.R. (2008). Lords of the dance: Professionals as institutional agents. *Organization Studies*, (29): 219-238.
- SFS 2015:155. (2015). Förordning om statlig styrning med kunskap avseende hälso- och sjukvård och socialtjänst. Stockholm: Socialdepartementet.
- Socialstyrelsen (2014). *Systematisk uppföljning. Beskrivning och exempel*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2012:33. (2012). *Gör det enklare*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.